

njegovo pozorno iščitavanje i potrebu kompariranja njegovih podataka s podacima iz drugih vrela. Nastanak ovog Laktancijevo djela Cambi stavlja oko 316. g. Ne može se osporiti da upravo ovo Laktancijevo djelo pruža najizdašnije podatke o tetrahiji. Ono je važno i zbog činjenice da popunjava prazninu između *Historije Auguste* i *Res Gestae* Amijana Marcelina. Kao što je poznato, *Historia Augusta* dopire do cara Kara (282.–283.) i njegovih sinova, odnosno do pred sam uspon Dioklecijana na vlast, dok *Res Gestae* započinju s vremenom Konstantinovog sina Konstancija II. (337.–361.). Činjenica je da su ovo Laktancijevo djelo koristili i hrvatski znanstvenici, posebice don Frane Bulić (1846.–1934.) dok je istraživao Dioklecijanove progone kršćana na dalmatinskim prostorima. Ovim izdanjem, ono se prvi put nudi i širokoj hrvatskoj javnosti, koja ga nije sposobna čitati na izvornom latinskom jeziku.

Ante ŠKEGRO

***

ILIRIK OD KONSTANTINA VELIKOG DO TEODOZIJA VELIKOG

Alenka CEDILNIK, *Ilirik med Konstantinom Velikom in Teodozijem Velikom. Balkansko-podonavski prostor v poročilih Atanzija, Hilarija, Sokrata Sholastika, Sozomena, Teodoretina in Filostorgija*, (Thesaurus memoriae, Dissertationes, 3), Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Ljubljana, 2004., 388 str.

Mlada slovenska povjesničarka, asistent na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Ljubljani, javnosti je podarila monografiju o povijesti Ilirika u vremenu od Konstantina Velikog (306.–337.) do Teodozija Velikog (379.–395.). Konstantin je kršćanstvo izjednačio s drugim rimskim religijama, dok ga je Teodozije učinio državnom vjerom. Bilo je to vrijeme kad je i Ilirik, odnosno njegov slavonsko-podunavski dio bio u žarištu ranokršćanskih sporova, odnosno postao središnje uporište ranokršćanske arijanske hereze. Autorica je knjigu napisala temeljem podataka iz djela nekoliko ranokršćanskih pisaca iz 4. i prve polovice 5. st. U pitanju su prvenstveno djela aleksandrijskog biskupa Atanzija (295.–373.), jednog od glavnih protivnika heretičkog učenja aleksandrijskog klerika Arija (oko 260.–336.), Hilarija (4. st.), biskupa Piktavija (Poitiers) i prvog dogmatičara Zapada, također vatrenog protivnika arijanizma, Sokrata Skolastika (oko 380.–440.) iz Konstantinopola, nastavljača “Crkvene povijesti” biskupa Euzebija Cezarejskog (oko 260.–339.), Sozomena (prva pol. 5. st.) iz Gaze, odvjetnika u Konstantinopolu i priređivača crkvene povijesti od 324. do 439. godine, Teodoretina (prva pol. 5. st.) iz Antiohije, biskupa Kirhobeje Antiohijske, pristalice heretika Nestorija (5. st.), te crkvenog povjesničara Filostorgija (oko 368. – oko 440.). Kao što je i iz naslova ove knjige vidljivo, u njoj je obrađena povijest Iliričke dijeceze, što je približno obuhvaćala područje koje se suvremenim rječnikom naziva balkanskom regijom. S obzirom na činjenicu da je zapravo kršćanstvo bilo u središtu interesa pisaca čijim se djelima autorica služila, ono je i u njevoj knjizi stožerna tema. Ipak, u njoj nisu mogle biti zaobiđene ni opće povijesno-političke prilike u kojima se tada nalazilo Rimsko Carstvo. Od Atanzijevih djela autorica se u izradi svoje knjige poslužila *Drugom apologijom* (*Apologia secunda*), *Poviješću arijanaca* (*Historia Arianorum*), *O sinodama* (*De synodis*), *Poslanicom egipatskim i libijskim biskupima* (*Epistola encyclica ad episcopos Aegypti et Lybiae*) te *Apologijom cara Konstantina* (*Apologia ad Constantium imperatorem*), Hilarijevom zbirkom spisa protiv arijanaca (*Collectanea Antiariana Parisina – Fragmenta historica*) i *Crkvenim povijestima* (*Historia ecclesiastica*) Sokrata, Sozomena, Teodoretina i Filostorgija.

Knjiga Alenke Cedilnik sastoji se od triju dijelova. Nakon predgovora iz pera akad. prof. dr. Rajka Bratoža (str. 7–8) slijedi uvod (str. 9–17). U njemu je autorica obrazložila namjenu i

strukturu svoje knjige te metodologiju rada. Slijedi poglavlje (str. 19–25) u kojem su date osnovne crte iz života i rada pisaca čijim se djelima autorica koristila (*Kratek prikaz življenja in izbranih del obravnavanih avtorjev*). Središnji dio knjige (str. 27–344) odnosi se na problematiku naznačenu samim njenim naslovom, kakav ima i ovaj dio (*Ilirik od Konstantina Velikega do Teodozija Velikega*). U njemu su temeljem narativnih vrela obrađeni Konstantinov uspon na vlast, njegovi ratovi sa Sarmatima i Gotima (315. g.), rađanje arijanizma i Nicejski sabor (325. g.), jačanje arijanske hereze i crkvena sinoda u Tiru (335. g.), osuda pravovjernog aleksandrijskog biskupa Atanazija i njegovo progonstvo u Trijer, crkveno-političke razmirice iza smrti Konstantina Velikog i pred crkvenu sinodu u Serdici (344. g.), progonstvo konstantinopolskog (carigradskog) biskupa Pavla u Tesaloniku (Solun), povratak proganog aleksandrijskog biskupa Atanazija u Aleksandriju, heretički sirmijski biskup Fotin (344.–351.), mursijski biskup Valens i singidunumski biskup Urzacij tijekom posljednjih godina vladavine cara Konstansa I. (337.–350.), sv. Martin iz Turona (Tours), Konstantinov i Konstansov vojskovođa i sirmijski uzurpator Vetranion (350.), imenovanje Gala (351.–354.) za cezara Istoka u Sirmiju i završne pripreme za obračun s protucarem Magnencijem (350.–353.), poraženim kod Murse u jesen 351. g., prva sirmijska crkvena sinoda (351.) na kojoj je sirmijski biskup Fotin uklonjen s biskupske katedre zbog hereze kojom je negirao osobnost Druge Božanske Osobe, Konstancijeva pobjeda nad Magnencijem, smrt uzurpatora Gala, Sokratovo i Sozomenovo izvješće o odlasku cara Konstancija iz Sirmija u Rim 352. g., uloga mursijskog biskupa Valensa i singidunumskog Urzacija u zbivanjima koja su prethodila progonstvu aleksandrijskog biskupa Atanazija te pape Liberija (352.–366.) u Trakiju, druga sirmijska sinoda (357. g.) na kojoj su arijanci proglasili simbol vjere u kojem je naglašeno da je Otac u svemu veći od Sina i treća (358. g.) sirmijska sinoda na kojoj je proglašena tzv. *Treća sirmijska vjerska formula*, dvojna crkvena sinoda u Ariminu i Seleuciji 359. na kojoj je car Konstancije odredio prihvaćanje tzv. *Četvrte sirmijske vjerske formule* kojom su arijanci zabilježili ponovnu pobjedu nad ortodoksijom, osuda biskupa Bazilija iz Ancire, glavnog podsticatelja obračuna s radikalnim arijancima tijekom kojeg je smijenjeno oko 70 biskupa, Ilirik u vrijeme vladavine cara Julijana Otpadnika (360.–363.), djelovanje sv. Hilariona u Dalmaciji u vrijeme cara Julijana, umjereni protunicejski sirmijski biskup Germinij, uspon Valentinijana I. (364.–375.) i Valensa (364.–378.) na carske stolice, biskup propontitskog Kizika Eunomij, Rimska sinoda (369./370.) održana pod predsjedanjem pape Damaza (366.–384.) kad su arijanski biskupi Zapada bili izopćeni, smrt cara Valentinijana I. i imenovanje njegovog sina Valentinijana II. (375.–392.) za suvladara carevima Gracijanu (367.–383.) i Valensu, posljednja sirmijska sinoda i svrgavanje preostalih proarijanskih biskupa Ilirika, u čemu je presudnu ulogu odigrao milanski biskup Ambrozije (340.–397.), uspon na carsko prijestolje Teodozija Velikog (379.–395.), ratovi s Gotima i promjene na crkvenom polju početkom Teodozijeve vladavine, Teodozijev sukob s uzurpatorom Magnom Maksimom (388. g.), biskup Euroja u Starom Epiru u Grčkoj i na kraju okrutni Teodozijev pokolj protivnika 390. g. u Tesaloniki (Solunu). Slijedi kratki zaključak (str. 345–350), kratak sažetak na njemačkom jeziku (str. 351–356), dodatci (str. 357–388) koji sadrže rječnik (str. 357), kratice (str. 358), popis korištenih vrela (str. 359–360) i literature (361–369), kazala osoba (str. 370–382) i mjesta (str. 383–388). Knjiga je popraćena opširnim kritičkim aparatom uglavnom sastavljenim od narativnih vrela najnovijih svjetskih izdanja ranokršćanskih autora. Posebna vrijednost ove knjige jest kritički pristup prema vrelima. Izvorne je tekstove autorica donijela i u prijevodu i u izvorniku, poprativši ih vlastitim komentarima. Ne treba ni isticati koliko je ovo djelo pridonijelo poznavanju najranije crkvene povijesti na iliričko-podunavskim prostorima uključujući i hrvatski povijesni prostor te susjedne prostore. Bez ove knjige, teško će se ubuduće moći pisati najranija povijest ovog područja.

Ante ŠKEGRO

***